

Tudománypolitikai kérdések a másfélszázados Akadémián

Pach Zsigmond Pál

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete néhány évvel ezelőtt azt a megbízást kapta Akadémiánk Elnökségétől: írja meg a 150 éves jubileumra az Akadémia történetét. Az e célra alakult munkacsoport eleget tett a megtisztelő feladatnak; éppen a napokban jelent meg a mintegy 40 éves mű, intézménytörténetet és tudománytörténetet egyaránt felölelő tartalommal.

Első ilyenmű kísérlet ez persze, amelyet nyilván részletezőbbek, elemzőbbek fognak követni; mégis, talán feltárulkoznak belőle — s az évfordulóval kapcsolatos egyéb, jelesen könyvtári kiadványokból — Akadémiánk fejlődésének legjelentősebb mozzanatai az elmúlt másfél évszázad fordulataiban. Ezek közül emelünk ki néhányat, tudománypolitikai vonatkozású kérdéseket, a következőkben — mintegy függelékeként a délelőtti ülésen elhangzott elnöki megnyitónak és ünnepi előadásnak, amelyek átfogó módon jellemezték az Akadémia történetének fő korszakait és fő állomásait a kezdetektől napjainkig.

1.

Az alapításról intézkedő 1825 – 27. évi XI. törvénycikk nyomán, az 1831-ben megerősített alapszabály intézményünk célkitűzését ilyen megfogalmazásban rögzítette: „A Magyar Tudós Társaság a tudományok és szép művészségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kiműveltetésén igyekszik egyedül”. A szövegezés, amint látszik, kétféleképpen értelmezhető: úgy is, hogy az Akadémia csupán nyelvművelő testület, de úgy is, hogy a tudományokat kizárólag magyar nyelven művelő társaság. S ezzel már sűrűjében is vagyunk a reformkori Akadémia fő tudománypolitikai vitakérdésének: *nyelvművelő társaság vagy a tudományok akadémiaja?*

Nem kétséges, hogy a fogalmazás homályai mögött a létrehozók indítékainak eltérései rejlettek — de az sem vitás, hogy az alapítással kapcsolatos egykorú megnyilatkozások java része a nyelvművelés célját állította előtérbe. Olyan intézetről szóltak többnyire, „mely a magyar nyelvet kifejti”, „a honi nyelv előmenetelére”, „pallérozására” szolgál. Am amikor ezt megállapítjuk, két tényről semmiképpen sem szabad megfeledkeznünk. Az egyik az, hogy a nyelvművelés Magyarországon politikai tartalommal telített hagyomány volt; közvetve vagy közvetlenül a polgári nemzetté ébredés fontos tényezője; *a nemzeti nyelv* — mint *Széchenyi István* oly gyakran hangsúlyozta — *nemzeti létünknek* záloga és fundamentuma. A másik az, hogy a Társaság a nyelvművelést már nem csupán a nyelvújítás régebbi értelmében fogta fel, hanem a tudományos fejlődés követelményeihez igazítva: alkalmassá kell tenni a magyar

nyelvet a tudományok befogadására, szabatos kifejtésére, meg kell teremteni az egyes tudományszakok hazai nyelvét. *Bessenyei György* csaknem félszázados axiómáját: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudóssá, de idegenen sohasem”, az 1825-i országgyűlésen, az alapításról szólva, így fejezték ki: „Mentül nagyobb előmeneteket teszen tehát az édes anyai nyelv, hazánkban a tudományok is, annál inkább hioniakká lesznek általa”.

Így a nyelv művelés elsőbbsége nem hogy akadályozta volna, hanem inkább lendületet adott az akadémiai élet indulásának, bontakozásának, és hamarosan oly fontos kezdeményezésekben gyümölcsözött, mint az 1833-tól megjelenő Tudománytár, a külföldi tudományos termés magyar nyelven történő ismertetésére, friss bibliográfiai bemutatására. Az akadémiai célkitűzés homályait azonban a jövő fejlődés érdekében előbb-utóbb el kellett oszlatni.

Ismeretes, hogy maga Széchenyi *később*, az 1840-es években az egyértelműséget olyan módon akarta megteremteni, hogy „az akadémia eszméje” a magyar nyelv tudományos kiművelésére korlátozódjék. Másodelnökként tartott híres 1842. novemberi nagygyűlési megnyitó beszédében — amelynek értelmezésére ehelyütt szükségtelen visszatérnünk — a „tisztán philológiai intézet” koncepcióját védelmezte, mint amely kezdettől fogva vezette, vagy vezette volna. Eszerint az Akadémia nyelv művelő és nem a tudományokon munkálkodó társaság.

Kevésbé ismert tény viszont — de ez alkalommal bizonyára érdemes felidézni —, hogy alig egy évtizeddel korábban éppen Széchenyi volt az, aki elsőként követelte a Társaság alapszabályainak reformját; hogy e célból haladó ifjú akadémikusokkal, többek között *Vörösmartyival*, *Bajzával* keresse az érintkezést; s hogy törekvései eredményeként még az 1833. évi nagygyűlés olyan módosító javaslatot fogadott el, amely éppen a *tudomány művelés* javára kívánta helyesbíteni a szövegezést — első paragrafusában akként foglalva állást, hogy „A magyar tudós társaság célja: a tudományok és művészségek magyar nyelven művelése, terjesztése”. A reformjavaslat ugyan az udvar ellenállásán elbukott — az 1834. júniusi dekrétum kinyilvánította, hogy az alapszabályok megváltoztatásához az uralkodó nem járul hozzá —, de a fejlődés további irányát Széchenyi e *korai*, nagyon is fogékony fölismerései s ezeknek a szükségszerűség erejével kibontakozó konzekvenciái szabták meg, Akadémián kívül és belül egyaránt.

1837-ben és 1838-ban már olyan közgyűlési határozatok születtek, amelyek a tudományos munka normáit és mércéjét igyekeztek messzenézően kitűzni: „... az Évkönyvekbe csak oly *valódi tudományos érdemű* értekezések vétessenek fel, melyek vagy új tárgyat adnak elő, vagy ismeretes alapokon új bűvárlásokba bocsátkoznak, (vagy) meglévő adatok új crisisét foglalják magokban, s előadásokra nézve a jelenkor haladási fokának teljesen megfelelnek”. Az 1840-es évek elején maga az Akadémia első elnöke, gróf *Teleki József* is többször foglalt állást — részben válaszként is Széchenyi immár leszűkült szempontjaira — abban az értelemben, hogy „Társaságunknak kettős fő célja van”: nem csupán filológiai intézet, hanem egyszersmind tudományos is. 1844-ben az Akadémia első időszakának egyik legprogresszívabb tudománypolitikusa, a szabadságharc után emigrációba kényszerült s a magyar tudományosság számára sajnos elvesztett Vallas Antal vitte tovább ezeket a gondolatokat. Az elsőik közé tartozott, akik magának a nyelv művelésnek a feladatait is *szaktudományi* szinten kívánták megközelíteni, nem érve itt be — úgymond — a nyelvi „ihletéssel és tapintattal”; egyben a nyelv művelésnek a hazai viszonyok között különleges

jelentőségéből kiindulva világos okfejtéssel vezette le: „a nyelv ugyan a conditio sine qua non, de nem egyedüli fő foglalatossága a társaságnak”.

A célok és feladatok csaknem két évtizedes vitatása nyomán 1848-ra lett általánossá az az igény, hogy a nyelvművelő társulatként született intézmény a tudományok akadémiájává nőjön fel. S ha majd a kiegyezés után, 1869-ben elfogadott új alapszabály — az irodalomápoló feladatokról ugyan le nem mondván — már a *tudomány művelését* állította az első helyre, és főképp ehhez mérten határozta meg az Akadémia kereteit és szervezetét, akkor ebben jórészt a harmincas—negyvenes évek útkeresésének, éles és szenvedélyes vitáinak tanulságát és eredményét lehet felismernünk. A magyar polgári tudományosság központi intézményének alapvetését így nemcsak létrehozásának ténye és működésének kezdő lépései kapcsolják a polgári átalakulást érlelő reformkorhoz, hanem jövendő fejlődési irányának, *fő vonalában*, hosszú időre szóló tisztázása is.

Hadd tegyük még hozzá: a reformkori Akadémia nyelvművelő—irodalom-pártoló tevékenységére önmagában is mint értékes hagyományunkra tekintethetünk vissza. S máig ható érvényűnek érezzük *Arany János* kívánalmát, amelyet mint az Akadémia főtitkára — miközben tevékenyen részt vállalt az 1869. évi alapszabályok kidolgozásában — többször hangoztatott: „Vajha a tudós akadémiában maradjon valami az egykori *nyelvművelő* társaságból! Vajha a tudományok *szakbeli* művelése mellett a *magyar* nyelven művelés jelentőségét se feledje!” Az Akadémia I. osztálya — fűzte hozzá — „volna hivatva a nyelv gyakorlati használatának ellenőrzésére”.

Az Akadémia akkoriban *Szarvas Gábor* Nyelvőrének támogatásával adott pozitív választ *Arany János* óhajlására. De elmondhatjuk: fennállásának későbbi szakaszaiban — még legkevésbé dicsteljes periódusában — sem feledkezett meg erről a hagyományról, feladatáról.

Nem feledkezik meg ma sem. Mai Akadémiánk I. osztálya Nyelvművelő Bizottságának, a Nyelvtudományi Intézet ilyen rendeltetésű részlegének munkálkodása a közfigyelem előterében áll, és közvetlenül társadalmi érdekű, társadalmi hasznosságú akadémiai tevékenységnek minősül. Ha *Széchenyi* és *Arany Akadémiája* a polgári nemzetté válás erőforrásának tekintette nyelvünk fejlesztését és ápolását, nem kevésbé tekintjük ezt ma szocialista nemzetté növekedésünk nélkülözhetetlen hatóelemének — szerves kapcsolatban a tudományos-kulturális munka többi társadalomépítő feladataival.

2.

A nyelvművelő társaság vagy tudományművelő akadémia vitakérdésének eldőlt az intézmény fejlődési irányát persze csak fő vonalában tisztázta. A további, konkrétabb kérdés voltaképpen csak ezzel, ezután került felszínre: a *humán* tudományokat művelő (és velük együtt a nemzeti irodalmat ápoló) testület legyen-e elsősorban az Akadémia, vagy a *természettudományos* kutatásokat is hasonló erővel szorgalmazza, és szélesebb körben vállalkozzék olyan tudományos teendőkre, amelyek az ország polgári haladását, s amint gyakran fogalmazták, a műveltebb nyugati államokhoz való felzárkózását előmozdítják. Ez a *tudománypolitikai* kérdés pedig, a sajátos magyarországi körülményekből folyóan, nem önmagában jelent meg, hanem szorosan összefonódva egy másik, *ideológiai-politikai* kérdéssel: a *tudomány nemzeti jellegének* minősítésével.

Akadémiai tevékenység és nemzeti célok egybeesése a reformkor évtizedeiben nem lehetett kérdéses: nyelv-művelésben, irodalmi munkálkodásban teljes közvetlenséggel nyilvánult meg. Az új irányvétel azonban újraértelmezést kívánt: mit jelent a hazafiság a tudományban; az egykorú szóhasználat szerint gyakran így: mi a viszony „tudomány és nemzetiség” között?

Jóllehet az 1848-49-i forradalom leverése után, az országra szakadó súlyos politikai elnyomás viszonyai között, az Akadémia nemzeti jellege egy időre még jobban kidomborodott — *Eötvös József* későbbi szavaival: „a hazafiak szemében nemcsak tudományos intézet vala többé, hanem képviselője nemzetiségünknek” —, a kettős kérdéskör feletti diszkusszió már 1850-ben fellobbant. Az Akadémia nemzeti hivatásáról és társadalmi szerepéről csakúgy, mint a modern tudományokhoz való viszonyáról éles vita folyt az egész évtizeden át; végighullámozott az ország szellemi közéletén, s közvetve vagy közvetlenül állásfoglalásra készítette a szaktudományok művelőinek egész sorát.

Az egyik oldalon azok a társadalom- és természettudósok álltak — *Hunfalvy Pál* és *János*, *Erdélyi János*, *Szabó József*, *Jedlik Ányos* és mások —, akik a korszerű tudományosság központjává akarták fejleszteni az Akadémiát, a valóság feltárását tekintették a tudomány feladatának, a racionalizmus elveit módszertani kiindulásának — egyben az új, a polgári Magyarország kialakításának szolgálatában ismerték fel az Akadémia nemzeti hivatását. „A nemzetiség az alap, . . . az emberiség pedig az irány” — e kettős kötöttség jegyében vázolta fel Hunfalvy Pál a magyar tudomány feladatait.

A másik oldal, kivált fő szószólója, az akadémiai főtitkár *Toldy Ferenc* azonban mindebből riasztó veszélyjeleket vélt kiolvashatni: materializmus, nemzetietlen kozmopolitizmus, erkölcsi sivárság készít szállást ezekkel az elvekkel a magyar tudományosságban, *Toldy* aggodalmai szerint. Éles érték-hierarchiát konstruált a tudományok között: ebben a humán ágazatnak jutott olyan szerep, amely az embert „az állatokon felül emeli, sőt őt tulajdonképp emberré teszi”. A *Teleki József* örökébe lépő új elnök, gróf *Desseffy Emil* — akinek érdemei az akadémiai élet abszolutizmus kori újraindításában ugyan kétségtelenek — lényegében ehhez a táborhoz tartozott: a forradalom utáni első, 1858. évi nagygyűlés elnöki megnyitójában az intézményt olyannak kívánta látni, amelynek feladata „folytonosan fegyverben és harcban állni a mai kultúra korcsosító befolyásaival”.

Hogy a szélesen gyűrűző polémiaiban — nevezhetnők akár „két kultúra” vitának vagy „nemzet-vitának” is — az 1850-es évek végén, az 1860-as évek elején a progresszív felfogás vált dominálóvá, jórészt *Eötvös József*, *Szalay László* és elvbarátaik, az egykori centralista csoport széles látókörű egyéniségei növekvő akadémiai aktivitásának tulajdoníthatjuk. Tudomány-szemléletük azon a meggyőződésen nyugodott, hogy „mint mindenben, úgy társadalmi viszonyaink kifejlődésében is . . . törvényszerűség uralkodik” (*Eötvös*); így a társadalom- és természettudományok alapvető egységét vallották. Igyekeztek felkutatni és maguk köré gyűjteni a modern törekvésektől áthatott fiatal természettudósokat, egyben olyan tudománypolitikai elveket kidolgozni, amelyek „az európai polgárosodás” követelményeit a „bennünket magyarrá, magyar nemzeté idomító sajátosságok megőrzésével” hozzák összhangba (*Szalay László* szavai). S ha az akadémiai palotát avató 1865. decemberi nagygyűlésen az elnök üdvözlő beszéde még továbbra is a konzervatív nemesi romantika szellemében fogant — mintha éppen erre felelne az új főtitkár, *Arany János*, aki ugyanekkor haladó, realista tudományos prog-

ramot vázolt fel, és félreérthetetlen szót emelt hazafiság és tudomány viszonyának felszínes, formális felfogása ellen. „A tudomány . . . határai addig terjednek, hol az emberi ismeret lehetősége megszűnik, s e határ ma éppoly beláthatatlan, mint volt ezred év előtt. Ezért . . . könnyen gyanúba veszik, mintha mellőzné a hazafiságot. De valamint anyagi téren nem az elzárkózás — mely már lehetetlen is — szolgált üdvünkre, hanem minél nagyobb részvét a viláfgorgalomban: úgy a szellemiek terén politikai súlyunk aszerint növekszik, aminő osztalékkal járultunk hozzá az egyetemes tudomány előreviteléhez. Egy van főleg, mi első helyen reánk magyarokra néz: hazánk minden oldalú megismerése és megismertetése a nagyvilággal . . . És ím, ez a hazaszeretet a tudományban.”

A nemzeti érdekű s értelmű tudományosság és az egyetemes tudomány egységének ez a mindmáig meggyőző erejű felfogása kapott hangot és nyert részletes kifejtést a következő évben elnökké választott Eötvös József 1868. és 1869. évi nagyívű elnöki megnyilatkozásaiban, „A tudomány és nemzeti-ség viszonyáról” és a „A tudomány nemzeti hivatásáról” címzetekben. „Az Akadémiának nem szabad felednie, hogy a cél, mely neki kitűzetett, nem tisztán nemzeti. Hivatása, hogy a közös munkában részt vegyen, mellyel az emberiség az ismeretek útján boldogulás után törekszik . . . De az Akadémia nem feledheti azt sem, hogy e hivatásnak csak úgy felelhet meg, ha azt saját körében teljesíti, . . . tudva, hogy bármennyire szép, ha az emberiség haladásáért lelkesülünk, lelkesedésünknek eredménye csak úgy lehet, ha egy nemzetnek haladásán dolgozunk.”

Aligha tévedünk, ha úgy látjuk, tudomány és hazafiság viszonya *ilyen* értelmezésének sokak részéről mércéül fogadása volt a 60-as, 70-es évek Akadémiája lendületes *feljélődésének* egyik mozgatóereje. Aminthogy talán azt is elmondhatjuk: az Akadémia századvégi *hanyatlásának* pedig éppen ennek az értelmezésnek a megbomlása, megkérdőjelezése, sőt egyre nyitabb opponálása volt az egyik fő oka és szimptomája. Időközben ugyanis a politikai és tudományos élet erőviszonyai megváltoztak. Az 1860-as években Eötvösök támadtak, és erejüket növelte hitük a liberális progresszió áldásaiban, hatékonyságában. Az 1890-es években a konzervatív nacionalista tábor lendült támadásba, kihasználva a liberalizmus felemásságát, satnyulását, és a haladás ellen fordítva érvül a polgári fejlődés által felszínre hozott és éleződő társadalmi ellentéteket.

Van valami megrendítő — de egyben ösztönző, felemelő is — abban, ahogy az 1889-ben atyja egykori örökébe lépő *Eötvös Loránd*, az Akadémia elnökeként, küszködött, szembeszegülni próbált az elhatalmasodó nacionalista áramlattal. Vezérmotívumként vonult ez végig úgyszólván minden elnöki megnyilatkozásán: óvás a hamis hazafias retorika, a nemzeti gőg és elzárkózás Akadémián is kísértő veszélyeitől; figyelmeztetés, hogy az akadémiai osztályok ülései „szigorúan tudományosak legyenek, s hogy minden ilyen ülés napja a tudomány terén tett valamely haladás emléknapja legyen”. „Ezt téve jobb hazafiak leszünk”, mint ha „csak kérkedünk folyvást hazaszeretünkkel”. Attól se féljünk, hogy „nemzetünk, mert emelkedése közben a világ tudományából többet és többet fog magába venni, azért a világpolgárság áltanának követőjévé fajulhatna”. „. . . művelni a tudományt, nem szolgálai utánzással, hanem a szabad szellem önálló gondolkodásával, ez a mi feladatunk.”

Szép és értékes hagyományokhoz van hát módunk visszanyúlni, amikor tudomány és hazafiság *mai* normáit taglaljuk. A századforduló csengő szavak-

ban gazdag, de üresen kongó retrográd nacionalizmusával szemben, a két világháború közti korszak ellenforradalmi „neonacionalizmusával”, a klebelsbergi kultúrpolitika kompromittált „nemzeti tudomány” jelszavával szemben — hogy egyebekről ne is szóljunk —, Arany János, Eötvös József, Eötvös Loránd felfogását lehet teljes joggal felidézni — azt a szemléletet, amelyben a magyar tudomány nemzeti jellege és az egyetemes emberi kultúrába való beépülésének igénye máig érvényes egyensúlyba ötvöződött. Éppen az ő nézeteikre gondolunk, amikor a „nemzeti tudományok” fogalmát ma sem rekesztjük ki tudománypolitikai elveinkből.

Az ő nézeteiket fejlesztjük tovább, amikor e tudományok fogalom- és feladat körét minőségileg magasabb szinten, a marxizmus—leninizmus elméletének alapján dolgozzuk ki, és a szocializmus építése során váltjuk valóra. A marxizmus—leninizmus alapján dolgozzuk ki, amely éppen az egyetemes, általános történelmi törvényszerűségek felmutatásával teremt lehetőséget a nemzeti fejlődés és kultúra specifikumainak tudományos megközelítésére. A szocialista társadalomépítés folyamatában valósítjuk meg, ami a korábbiaknál jóval kedvezőbb feltételeket biztosít nemzeti művelődésünk értékes hagyományainak feltárására, nemzetközi távlatú értékelésére és korszerű továbbfejlesztésére.

Eötvös Loránd 1889. évi elnöki székfoglalójában az Akadémia „egyik fontos és elodázhatatlan teendőjeként” jelölte meg „ismereteink magaslatán álló” tudományos kézikönyvek megalkotását, „különösen . . . azon szakokban, melyek magyar hazánkra vonatkoznak”. Ha ma olyan művekre utalunk, mint a hétkötetes Értelmező Szótár, a magyar irodalom történetének hatkötetes szintézise, a magyar történelem egyetemi tankönyvsorozatának, a Magyar Népzene Tárának, Magyarország Régészeti Topográfiájának, a Magyar Nyelvjárások Atlaszának eddig megjelent kötetei — hogy csak néhányat említsünk —, akkor ezt nem valamiféle önelégültség mondatja velünk, hanem annak a ténynek jogos regisztrálása, hogy éppen a felszabadulás óta eltelt harminc esztendő hozta új és dús felvirágzását mindazoknak a tudományoknak, amelyek közvetlenül „magyar hazánkra vonatkoznak”, egyben Magyarország múltját és jelenét az egyetemes emberi haladás szerves és elválaszthatatlan részeként kutatják.

3.

Amikor Eötvös József az 1868. évi nagygyűlés megnyitó beszédében arra a következtetésre jutott, hogy a változott körülményekhez képest akadémiai „törekvéseink irányának is változnia kell”, nemcsak Magyarország politikai helyzetének a kiegyezéssel előállott lényeges változásából és az intézmény tudományművelő jellege érvényesítésének immár halaszthatatlanná vált szükségéből indult ki, hanem a *tudomány helyzetének és szerepének* világszerte bekövetkezett gyökeres változásaiból is. Éppen ezért nem csupán tudomány és hazafiság kérdésével tartotta időszerűnek szembenézni, hanem a tudomány új társadalmi elhelyezkedésének, tudomány és társadalom új típusú viszonyának nem kevésbé izgalmas és bonyolult problémakörével is.

„Ha azon jellemet keressük, mely századunkat az azt megelőzőtől leginkább megkülönbözteti, ez azon befolyás, melyet napjainkban a *tudomány az életre gyakorol*” — így hangzik idevágó fejtegetésének alaptétele. S mi tette lehetővé az előző században még csak nem is sejtethetett fordulatot? A tudományos

diszciplínák *önálló fejlődése*, specializálódása általában, a *természettudományoké* különösen. „Ami egykor csak valamely tudomány egyes ágának tekintetett, az most mint önálló egész áll előttünk, mely ismét több ágra oszolva, egyes tételeiben talán egészen új tudományok csíráit viseli magában.” Az új eredmények, a meglepő fölfedezések, kivált a természettudományokban, éppen a szakmai elmélyülés és differenciálódás rohamos előrehaladásának gyümölcsei. A magyar Akadémiának is látnia, értenie, követnie kell hát az egyetemes tudományfejlődés e törvényszerű menetét: miközben „fenntartja az összeköttetést, amelyben a tudományok egymással állnak”, támogassa minden erővel a tudományos diszciplínák önállósulását és szakszerűsödését.

De ezzel nem kerülnek ki feladatai. Használja arra is az „egyesülés hatalmát”, hogy a tudománnyal foglalkozóknak „gyűlpontul szolgálva, a tudomány *hézagait* és azon *irányokat* jelölje ki, melyeket az egyeseknek vizsgálataikban követniök kell” — jut el Eötvös József az egyéni kutatások tudatos akadémiai irányításának követelményéhez. Sőt, még egy további lépést is tesz, amikor magának a tudományirányításnak az elveit nyomozza. „Vajon méltatlan-e azon követelmény, mellyel a társadalom napjainkban ily intézményekhez fordul, hogy ezen irányok kijelölésében a *társadalom szükségéire* tekintettel legyenek”; „... ha az állás, melyet a tudomány a társadalomban elfoglal, megváltozott, nem változtak-e meg a *társadalomnak igényei* is a tudomány irányában?”

Eötvös e gondolatmenetéhez nem kell kommentár. Nyilvánvaló, hogy a tudományok önálló, szakszerű fejlődésének és tudatos, a társadalmi igényekhez igazodó akadémiai irányításának kettős pillérén nyugvó tudománypolitikai koncepciója nemcsak jelenkorának szült, hanem a messzi jövőendő távlatait, a mi felvillanatait is felvillantotta.

Eötvös jelenkora persze nem tudott megbirkózni e roppant programmal. De *hozzákezdett* megvalósításához. S ha fentebb úgy láttuk: tudomány és hazafiság viszonyának sokak részéről egészséges, értelmes felfogása volt a 60-as, 70-es évek magyar Akadémiája lendületes fejlődésének *egyik* tényezője, most hozzátehetjük: *másik* mozgatóerejét éppen a vázolt tudománypolitikai koncepció — bár részleges és korlátozott — érvényesülésében lehet feltalálnunk.

Az 1860–70-es években kiépült és megerősödött — a nagyon is tág osztálykereteken belül — az egyes szakmák *tudományos bizottságainak* rendszere. A Nyelvtudományi, Történettudományi és Archeológiai Bizottság tevékenysége folyamatossá vált; hamarosan csatlakozott hozzájuk, még Szalay László kezdeményezésére, a Statisztikai Bizottság (utóbb Nemzetgazdasági Bizottsággá formálódva), valamint a Matematikai és Természettudományi Bizottság. Több mint jelképes az, hogy az utóbbit Eötvös tudománypolitikai elvei jegyében, a köréhez tartozó *Csengery Antal* közvetlen javaslatára hívták életre: a „két kultúra”-vitában ez idő tájt érvényre jutó józan és progresszív állásfoglalás öltött testet abban, hogy a matematikai és a természettudományok szakmai fórumát éppen pozitivista elveket valló „humán” tudósok szorgalmazták. S a tudományági bizottságok megindultak azon az úton, amelyet Eötvös tudománypolitikai koncepciója vázolt fel: a tudományszakok önálló fejlődésének, szakszerű elmélyülésének útján. Az addig elkülönülten dolgozó tudósok tömörítésével, pályázatok kitűzésével, részben szakmai folyóiratok indításával vagy támogatásával, bizonyos mértékű tudományirányító szerep ellátására is vállalkoztak. Az 1884. évi nagygyűlés ezekre a lépésekre utalva állapította meg, hogy az 1869-i új alapszabályok értelmében „az osztályok

önálló működése és a szakbizottságok felállítása . . . nevezetes eredményeket eszközölt”.

Tevékenységüknek nem kevésbé fontos oldalát fejtették ki a tudományos utánpótlás támogatásában – fejlesztésében – élve az alapszabály adta lehetőséggel, mely szerint a „bizottságok oly szakférfiak sorából, kik nem tagjai az Akadémiának, segédtagokat hívhatnak meg”. Ezen a téren éppen a Matematikai és Természettudományi Bizottság és a III. osztály járt az élen. Először 1875-ben számolt be Arany János főtítkár arról, hogy az osztály ülésein hét növénytan előadás hangzott el, „leginkább oly fiatal tudósoktól, kik a bizottság által kiküldve, bűvárlataik eredményét terjesztik az osztály elé”. A főtítkári székben utódai, *Fraknói Vilmos* 1883-ban immár 39, *Gyulai Pál* néhány évvel később 45 olyan művelőjét említette a matematikai és természettudományoknak, akik hasonló módon kapcsolódtak az Akadémia tevékenységéhez. Az előadások előterjesztői – fűzte hozzá Gyulai – „majd kivétel nélkül akadémiai tagok voltak ugyan, de a bemutatott dolgozatok igen sok esetben, fiatalabb tanítványoktól, sőt egyetemi tanulóktól is származtak. E jelenség, mely mind gyakoribbá válik Akadémiánk ülésein, ha nem lépi túl a kellő határokat, s a benyújtott munkálatok nem sülyednek alá a laboratóriumi vagy klinikai dolgozatok színvonalára, örvendetes jelenségnek vehető”, mert a tudományos szakrezscencia felnövekedését és az Akadémia nyitottságát bizonyítja. És valóban: a szoros értelemben vett akadémiai utánpótlásnak éppen ez volt az egyik fő forrása. A már idézett 1883. évi főtítkári jelentés szerint a külső munkatársak közül az Akadémia „a jelen évi nagygyűlésén tizenháromat vett föl körébe”.

A Matematikai és Természettudományi Bizottság egy másik kezdeményezése is hasonló figyelmet érdemel. Amikor 1878-ban Eötvös Loránd lett a Bizottság előadója, új pályázati rendszert vezetett be. Tervtanulmány benyújtására szólította fel mindazokat, akik akár a kísérleti tudományokban, akár Magyarországon természettudományi megismerését szolgáló kutatásokban a Bizottság anyagi támogatását kívánták igénybe venni. A beérkezett tervtanulmányokból a Bizottság kiválogatta azokat, amelyeket megvalósításra érdemesnek talált, és kidolgozásukra megbízást adott.

Már az első pályázat nyerteseinek névsorából is kitűnik, hogy a kutatási ösztöndíjban részesítettek többségét vidéki középiskolai tanárok vagy egyetemi oktatók tették ki. Az ő kutatómunkájuk támogatása szerves részét képezte az Akadémia korabeli tudománypolitikájának, és érdemien járult hozzá, hogy a század végére általában jól képzett, nem egy tagjában pedig nemzetközi mérték szerint is kiváló kutatói gárda nőtt fel a matematikai és természettudományok egyes ágaiban. Nagyszámú reálszakos középiskolai tanár, akinek a kutató tevékenysége az Akadémia nélkül jóval nehezebben bontakozhatott volna ki, vált így a tudományos haladás részesévé és munkálójává. Tanítványait vagy őket magukat nem egy esetben ott találhatjuk a századelő haladó társadalmi mozgalmában is.

Sajnos, nem mondhatunk el hasonlót éppen a társadalmi tudományok területéről. Bár az ide tartozó bizottságok is bevontak külső tagokat, középiskolai tanárokat, és bizonyos fokig elősegítették szakmai munkájukat, a bizottsági szervezet itt nem vált, hosszabb távon tekintve, az ifjú erők haladó szellemű tudományos fejlődésének keretévé. Sőt, a hatvanas években még hatékonyan érvényesülő pozitívizmus progresszív társadalmi tartalmának kilúgozásával és a konzervatív nacionalista társadalom- és történet szemléleti irány-

zatok már jelzett előretörésével, éppen ellentétes fejleményekre került sor. A századfordulóra felnőtt, szociológiai érdeklődésű, fiatal tudósnemzedéktől, amely objektív tudományos vizsgálódás tárgyává akarta tenni a feudális maradványok rögzítésével polgárosuló magyar társadalom élesedő problémáit, az Akadémia elzárkózott. Az 1900-ban létrejövő új társadalomtudományi folyóirat, a Huszadik Század, majd a következő évben alapított Társadalomtudományi Társaság kezdetben ugyan még nagyon is vegyes politikai felfogásúakat foglalt magába: a polgári radikalizmus felé hajlók s a marxista *Szabó Ervin* mellett liberálisokat, konzervatívokat, keresztényszocialistákat; az Akadémián kívül álló fiatalok mellett akadémiai tagokat — köztük a neves jogfilozófussal, *Pulszky Ágosttal*, a Társaság első elnökével —, de ez a helyzet szükségképpen átmenetinek bizonyult. Hamarosan kibontakozott a marxizmussal és a munkásmozgalommal is többnyire rokonszenvező radikálisok és a velük szembenállók szakításának folyamata, ami azután az utóbbiaknak a Társadalomtudományi Társaságból való kiválásával és az immár csak konzervatív erőket tömörítő Társadalomtudományi Egyesület létrehozásával 1906-ban le is zárult. Ezzel elpattant az az egyetlen szervezeti kapocs, amely az Akadémia tagjainak egy csoportját még a századelő új, társadalmi törvényszerűségeket kutató és társadalmi átalakulást kívánó irányzataihoz kötötte. A következő évtized világnézeti — politikai küzdelmeinek sodrában pedig egyre élesebbé vált az ellentmondás a társadalomtudományoknak az Akadémia falain belüli művelése és a társadalom, az élet *extra muros* dörömbölő igényei között.

Hosszú időbe telt, két történelmi korszaknak kellett a múltba tűnnie ahhoz, hogy az Akadémia ismét a társadalomtudományok haladó szellemű művelésének otthonává váljék. A felszabadulást követő forradalmi átalakulás teremtette meg a társadalomtudományok szemléleti megújulásának lehetőségeit csakúgy, mint a természettudományok igazi akadémiai „áttörésének” és a társadalmi — gazdasági szükségletekhez igazodó fejlődésének feltételeit. Annak a polgári haladás érdekében már Eötvös József által kitűzött feladatnak a vállalását, amelyet a szocializmus építésének érdekei ma még sokkal égetőbbé és valóban nélkülözhetetlenné tesznek.

S hogy e feladat betöltésében jelenkorunk Akadémiáján a legutóbbi évtizedek méltán becsülhető eredményeket hoztak a természettudományok széles mezején, jelentős részben annak tulajdonítható, hogy intézményünk egész tevékenységét mindinkább áthatotta korunk haladó világnézete — friss tartalmat, korszerű, szocialista irányt adva a felismerésnek, amelyet több mint száz évvel ezelőtt Eötvös József így fogalmazott: „A tudomány több befolyást gyakorol az életre, semhogy attól visszavonulhatna”.

4.

Az akadémiai testületi szervek, tudományági szakbizottságok tevékenységének fejlesztése mellett, fölmerült egy másik gondolat is a tudományművelés közvetlen előrevitelére Eötvös munkatársai körében — kisebb hangsúllyal ugyan, de határozott igénnyel —: kutató helyek létesítése *magán az Akadémián*, természettudományi *kutatóintézet* szervezése az Akadémia keretében. Tudománypolitikai koncepciójuknak olyan további mozzanata ez,

ami megintcsak inkább a távolabbi jövőnek, mint a hatvanas évekbeli jelennek szólt.

De a hatvanas évek Akadémiája sem ment el érzéketlenül a gondolat mellett. A Matematikai és Természettudományi Bizottság mindenekelőtt egy meteorológiai intézet létrehozásán fáradozott, hogy biztosítsa Magyarország bekapcsolódását a világszerte kiépülő időjárásjelzési hálózatba. A budai várhegy keleti oldalán viszonylag jól berendezett akadémiai „észlelde” kezdte meg működését, s hozzá csakhamar vidéki megfigyelő állomások csatlakoztak. Így, amikor 1870-ben a Meteorológiai és Földdelejtességi Intézetet az állam átvette az Akadémiától, a természettudományi szakbizottság ahhoz hasonló funkciót érezhetett betöltöttnek, amelyet a statisztikai szakbizottság ugyanez évben az Országos Statisztikai Hivatal felállításakor. Mindkét esetben arról volt szó, hogy az Akadémia olyan gyakorlati célú tudományos intézet létrehozását kezdeményezte, amely nélkülözhetetlen részét tette egy modernizálódó ország polgárosuló intézményrendszerének.

Kevesebb sikerrel járt a bizottságnak az a törekvése, hogy magának az Akadémiának az épületében kémiai és fizikai „dolgozótermet” létesítsen, melyben „tudományos élet fejlesztesék”. A nem is jelentéktelen pénzüsszeggel támogatott próbálkozás — főképpen a laboratórium vezetésével megbízott személy tudományos felelőtlensége miatt — hamarosan megbukott. Ezek a kedvezőtlen tapasztalatok is közrejátszottak abban, hogy az akadémiai kutatóintézet létesítésének gondolata Eötvös halála után hosszú időre lekerült a napirendről.

Utóda a kultuszminiszteri, majd később az akadémiai elnöki székben — a hozzá eszmeileg és családirag is közelálló — *Trefort Ágoston* a kutatóintézetek, kivált természettudományos kutatóhelyek megszervezését nem az Akadémián, hanem az *egyetemen* szorgalmazta. Amikor akadémiai megnyilatkozásaiban, a természettudományok jelentőségét hangsúlyozva, egyben azt a meggyőződését is kifejezte, hogy e téren az egyetemek fejlesztése, egyetemi intézetek felállítása és felszerelése nélkül nem lehet haladás, ezzel a kor általános tudománypolitikai fejlődésvonalát követte: a kutatások korszerű műhelyei a liberális kapitalizmus ez évtizedeiben Európa-szerte főképp egyetemi keretekben épültek ki.

Aminthogy nemzetközi érvényű jelenséget ismerhetünk fel abban is, hogy az egyetemi intézetek felfejlődésének folyamata hamarosan nálunk, Magyarországon is felszínre hozta *egyetem és akadémia* viszonyának kérdését, sőt — más tényezőkkel együtt — egyenesen az akadémia létjogosultságának megkérdőjelezését. Foglalkoztatta ez már Trefortot, később, mélyebben Eötvös Lorándot. A kutatásoknak az egyetemek adjanak otthont, de az Akadémia szabjon irányt: a világ tudományos mozgalmában eligazodva s „a szétszórt erőket közös nagy föladatok teljesítésére” egyesítve. Ha ez az összeműködés megvalósul — szúrta le Eötvös Loránd gondolatmenetének eredményét 1899. évi elnöki megnyitójában —, „egyetem és akadémia nem zárják ki, hanem inkább kiegészítik egymást”.

Ekkorra azonban már a tudományművelés és kutatásszervezés problematikája továbbszélesedett-bonyolódott — azzal párhuzamosan, ahogy a tőkés gazdasági verseny, majd az államhatalom igényei nőttön növekedtek a tudomány iránt. Magyarországon, ahol a kapitalizmus kibontakozása először a mezőgazdaságban vett lendületet, ezek az igények érthető módon először az agrártudományok területén érlelődtek meg. E tudományág művelői-

nek fiatal gárdája már az 1860-as években hangoztatta: kísérleti intézetekre van szükség, melyek rendeltetése: „egyfelől: a gazdasági gyakorlatban előforduló problémákat kielégítő módon és tudományos úton megoldani, másfelől: a theoreticus állításra a practicus próbát megtenni”. A kiegyezést követő években, évtizedekben a kormányzat fokról fokra magáévá tette ezeket a kezdeményezéseket, és felállított néhány, lassan intézetté bővülő mezőgazdasági kísérleti állomást, valamint — hasonló indítékokból — a Földtani Intézetet.

Messzire vezetne az okok elemzése: miért nem bírta az állam a megoldandó feladatokat az Akadémiára, miért nem illesztette az intézeteket az Akadémia keretei közé. Hogy ilyen gondolat mégcsak fel sem merült, nyilván az akadémiai tudományművelés kialakult jellegével és szervezeti fölépítésével függött össze. Az 1869. évi alapszabályban rögzített testületi szervezet, mint láttuk, fejlődési lehetőséget nyújtott a humán tudományok mellett a matematikai és természettudományoknak, de nem adott önálló szervezeti formát sem az agrár-, sem a műszaki tudományoknak. Utóbbiak művelői csak a matematikai és természettudományi osztályon belül fejthettek ki, eléggé korlátozott, tevékenységet.

Am amikor ezt megállapítjuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy lényegileg itt sem magyarországi különlegességgel, hanem megintcsak szélesebb érvényű jelenséggel állunk szemben: többé-kevésbé hasonló mondható el a korabeli akadémiák soráról. Aminthogy tudomány és gazdaság, tudomány és állam viszonyának szorosabbra fűzése, kapcsolódásuk közvetlenebb érzékelése ez idő tájt más országokban is akadémián *kívüli* és egyetemen *kívüli* kutatóintézetek felállításához vezetett. Ennek a századforduló időszakában alakuló — érlelődő újabb tudománypolitikai irányvonalnak a rohamosan előretörő német nagyipar és vilmosi militarizmus érdekeihez szabott koncepcióját, majd a berlini professzor, *Adolf Harnack* összegezi 1909. évi híres emlékiratában — *expressis verbis* kimondva, hogy a tudományos akadémiák és egyetemek *mellett* szükség van a tudományos intézetek egy *harmadik* válfajára, a szó szorosabb értelmében vett kutatóintézetekre.

Maga Eötvös Loránd, nyomon kísérve, a „világ tudományos mozgalmait”, már felfigyelt ez új irányzat kezdeti jeleire a vezető tőkés országokban: a nagyipar és az államhatalom élenkülő érdeklődésére a műszaki, sőt az alapozó fizikai kutatások iránt. Jól felszerelt állami kutatóintézetek létesülnek — látta meg az új formákat —, mégpedig „nemcsak a gyakorlati értékesítés céljából, hanem magának a tudománynak az érdekében”; s többek között németországi példákra hivatkozott. Így az akadémiák tudománypolitikai helyzetének változása, az akadémiai tudományművelés hagyományos jellegével, szervezetével szemben másutt is felhangzó aggályok, bírálatok sem voltak ismeretlenek előtte, amikor a hazai Akadémia — ez időben már gyakran szóvá tett — népszerűtlenségének, társadalmi szerepe elhalványulásának okain töprengett.

Az Eötvös Lorándot követő akadémiai vezetés viszont szűkösebb szempontokból indult ki. *Berzeviczy Albert* 1906. évi elnöki beszéde abban próbálta levonni Eötvös töprengéseinek következtetéseit, hogy az Akadémia a tudományok mellett ne hanyagolja el az irodalmat sem, s így nyerje vissza társadalmi presztízsét; mivel „közönségünk — úgymond — a tudomány művelésében és előbbrevitelében még nem látja úgy kidomborodni a nemzeti célt, mint látta a nyelvművelésben és a nemzeti irodalom megalapításában”.

Továbbmutatás helyett, amint látszik, inkább visszalépést jelentett ez a felfogás: nem a tudományművelés és tudományszervezés korszerű formáinak irányában kereste a kibontakozást, hanem éppen egy anakronisztikussá vált funkcióban: az irodalmi működés szogalmazásában. Tegyük még hozzá: olyan tartalmú—jellegű irodalomtámogatásban, ahol a haladó törekvésektől való elzárkózás a társadalomtudományok területénél is egyértelműbben érvényesült. Ezzel a teherterellel az akadémiai irodalompartolás persze kiváltképpen meddőnek bizonyult. Tapintatosan fogalmazott az 1913. évi főtitkári jelentés, amikor maga is megállapította, hogy a szépirodalmi jutalmazásoknál az Akadémia nem mutathat fel a tudományos munkákhoz hasonló értékeket.

Műszaki kutatóké, természettudósoké az érdem, hogy nyílt vitába szálltak az akadémia-politika beszűkült felfogásával. „Ma a műszaki tudományok korszakában élünk” — figyelmeztetett *Wartha Vince* az 1909. évi nagygyűlés másodelnöki megnyitójában. „Akadémiánk nem vonhatja ki magát ezen iránynak támogatásától.” A technikai és természettudományok föllendítésével közelebb kerülhet a gyakorlati élet szükségleteihez, az idevágó eredmények népszerűsítésével fölelevenítheti a társadalmi érdeklődést tevékenysége iránt. Ezt a gondolatkört vitte tovább a másodelnöki székben utóda, a kémikus *Ilosvay Lajos* 1918 tavaszán, a forradalmak küszöbén. „... vajon a természettudományok térfoglalásának korában Akadémiánk ... jövőben nem iktathatna-e be olyan feladatokat is munkatervébe, amelyek nagyobb hatást biztosíthatnának részére mind az országos, mind a nemzetközi tudományos és művelődésügyi mozgalmakban? És nem nyújthatna-e tájékoztató segítséget a hazai közgazdasági tevékenységnek is?” A háború befejeztével, a béke helyreállítása után pedig — jutott el legizgalmasabb következtetéséhez — olyan megoldást kellene találnunk, amelynek révén „egész tudományos életünket kizárólag az Akadémia irányíthatná”.

Ezekben a gondolatokban, mint látjuk, ismét az eötvösi koncepció: a tudományos kutatások akadémiai-központú irányításának igénye fejeződik ki. De fölsejlenek bennük azok az indítékok is, amelyek más, részben már érintett motívumokkal együtt, nem sokkal később, 1919-ben a magyar műszaki értelmiség széles köreit a Tanácsköztársaság műszaki fejlesztési terveibe való készséges bekapcsolódásra ösztönözték — köztük akadémikusokat, műegyetemi tanárokat. Aminthogy 1919 tavaszán—kora nyarán a tudományos élet úgyszólván minden ágában eleven aktivitás indult, kutatási programok, tudományszervezési elgondolások születtek, főképp az alakuló tudósszövetségek keretei között — előkészítéseképpen az Akadémia új szellemű át-szervezésének.

A munkáshatalom megdöntése e tervek megvalósultát több mint negyedszázadra prolongálta. De az ellenforradalmi rendszer kulturális kormányzata sem térhetett ki hovatovább az elől, hogy — persze a maga módján és érdekei szerint — valamiképpen számot ne vessen a tudományos kutatások központi irányításának szükségleteivel — annak a tudománypolitikai irányzatnak a kibontakozásával, megerősödésével, amelynek kezdetei, mint láttuk, a századforduló idején váltak tapinthatóvá. Az 1920-as évek kultuszminisztere, *Klebelberg Kunó* tette ez irányban az egyetlen érdemi kísérletet a két világháború közötti Magyarországon. Nem egykori államtitkártársa, *Ilosvay* elképzelését, hanem egykori berlini tanára, *Harnack* koncepcióját követte: tehát nem az Akadémián keresztül, hanem az Akadémián kívül igyekezett

megvalósítani a tudomány *tényleges* műhelyeinek központi irányítását — főképp az Országos Magyar Gyűjteménygyetem és az Országos Természet-tudományi Tanács megszervezésével.

Sajátos helyzet állott ekként elő. Egyrészt: az Akadémia másodlagos szerepre szorult vissza az ország tudományos életében magának az állami tudománypolitikának a normái szerint is. A szűkre szabott államsegély, de később a Vigyázó-örökség birtokában sem tudott érdemileg túljutni a hagyományos testületi működés mind elégtelenebbé váló formáin. Falain belül ekkor sem hiányzott ugyan olyan felfogás, hogy „legfőbb funkciója: a nagy kollektív munkaterveknek kidolgozása és végrehajtásuk céltudatos megszervezése”. Gyakorlatilag azonban egymástól lényegében függetlenül dolgozó tudósokat külsőleg összefogó intézmény maradt, híján a tervszerű, „üzemszerű” működésnek — ahogy egyes korabeli kritikusan is megállapították. Az Akadémia tehát ugyanazokban az évtizedekben, amikor eszmeileg távolkerült a tudományos-társadalmi haladás áramától, szervezetileg is súlyosan elmaradottá vált. Másrészt: a tudományos kutatások akadémián *kivüli* összefogását célba vevő Klebelsberg-féle program korszerű tudományszervezési vonásai hovatovább elsikkadtak a harmincas évek kulturális kormányzatának kezén; jószívével csak negatív eszmei-politikai töltésük élt tovább, sőt vált mind élesebbé. Így a két világháború közti Magyarország nem tudott felzárkózni a *másik* tudományszervezési irányzathoz sem, amely ugyanez évtizedek folyamán számos fejlettebb tőkés országban a testületi jellegű akadémiák *mellett* National Research Council, Centre National de la Recherche Scientifique típusú intézmények: a tudományos kutatásokat irányító-koordináló állami központok felállításához vezetett.

A fordulatot e tekintetben is a felszabadulás, az azt követő forradalmi átalakulás hozta meg. Az Akadémia 1949. évi átszervezése a vázolt tudománypolitika-történeti fejlődés összefüggésében, amint látható, kettős értelemben is fordulatot jelentett. Amikor az új alapszabály első paragrafusában kimondta, hogy az Akadémia „a Magyar Népköztársaság *legfelsőbb tudományos intézménye*”, s amikor az 1949. évi XXVII. törvényeikk olyan „*központ*” feladatait ruházta rá, amely a tudományok fejlesztésével, művelésük tervszerű irányításával a szocialista társadalom építését szolgálja, akkor Akadémiánk előtt megnyílt az út, hogy hazánk tudományos életében másodlagos szerepről centrális helyzetbe lendüljön, a magyar tudományosság országos hatáskörű, irányító-koordináló szervévé váljék — ami a szocialista típusú akadémiák *egyik* fő jellemzője. Másrészt, amikor ugyanez a törvény bevezette az Akadémia „fennhatósága alá rendelt *kutatóintézetek*” fogalmát, megnyitotta annak lehetőségét, hogy az Akadémia közvetlen, szerves kapcsolatba kerüljön a tudományos kutatások „üzemeivel”, *tényleges műhelyeivel* — tehát megvalósítsa a szocialista típusú akadémiák *ama másik* fő jellemzőjét, hogy a tudomány művelésében nemcsak tagjainak alkotómunkája révén vesz részt, hanem saját kutatóintézeti hálózatra támaszkodik. Az utóbbi negyedszázad — amelynek túlnyomó részén át *Rusznayák István* töltötte be Akadémiánk elnöki tisztét — csakugyan az akadémiái kutatóbázis nagyarányú kiépítése és megszilárdítása időszakának bizonyult: 1950-ben 5 intézettel indult, 1969-ben 43 kutatóintézetet mutathatott fel a társadalom- és természettudományok, a műszaki, orvosi és agrártudományok tágas területén.

Ki sem vitathatja: hatalmas vívmány ez, *önmagában* is jelentős erőfeszítésre képesítő tudományos kapacitás — aminek a gyorsütemű fejlődéshez

igazodó irányítási rendjét, egyben Akadémiánknak az országos kutatásirányításban való részvételét és a hazai tudományos élet egészére kisugárzó elvi-módszertani feladatait — több közbeeső lépés után — a párt tudománypolitikai irányelveinek szellemében, az 1970. évi szervezeti reform körvonalazta.

*

Jelenkorunk Akadémiája tehát a harminc évvel ezelőtt, hazánk felszabadulásával indult történelmi korszakváltás jegyében pezsdült új életre. *Fordulatot* tárnak elének az akadémia-történetnek azok a fejezetei, amelyek a legutóbbi évtizedekről szólnak. Fordulatot tárnak elének, de — amint talán szerény adalékainkból is kiderül — egyszersmind folytatást is: intézményünk másfél-százados múltja legjobb hagyományainak folytatását, 150 esztendő progresszív és előremutató törekvéseinek fölelevenítését, valóra váltását, *továbbfejlesztését*.

„Az Akadémia épületében — szötte elmékedéseit Eötvös József egyik munkatársa, Csengery Antal több mint száz esztendeje, e palota építésének idején — úgy hiszem, nem csupán a könyvtár s a kis- és nagygyűlések számára lesznek szükséges termek. Részemről sokszor foglalkozom az intézet jövődjével, s látom, éspedig nem messze jövőben, mikor az állam részéről dotált Akadémiában observatórium, nagyszerű physikai terem és vegyész laboratórium lesz minden szükségekkel fölszerelve, s a nemzet legtekintélyesebb tudósai, biztosítva anyagi gondok ellen, az ifjabb erők segédkezése mellett, tudományuknak élve töltik napjaikat.”

Amit Eötvös József nemzedéke az Akadémia „nem messze jövőjétől” remélt, azt csak a távolabbi jövő, a mi szocialista jelenünk termette meg. De megtermette olyan méretekben, arányokban, formában és tartalommal, aminőről akadémia-építő eleink még csak álmodni sem mertek. Mi, persze ma nem az álmodozás idilli képzetével, hanem a reális mérlegelés józanságával igyekszünk fölmérni jelen helyzetünket, eredményeinket, gondjainkat — alakítjuk ki jövő terveinket. De éppen a 150 év tapasztalatai, az utóbbi negyedszázad folytatásból és megújulásból sarjadt fejlődési lendülete, a párt új programnyilatkozatában felvázolt reális perspektívák jogosítanak fel arra, hogy csakugyan a nem messze jövőtől újabb előrehaladást, Akadémiánk, a magyar tudományosság további felvirágzását reméljük.